

նազան գործիչների մահուան կամ յօքելեանի առիթով Գ. Թու-
մանովի գրած լրագրական թուղթիկ բնորոշումները, դուրս են
բերուած կինսագրողների գլխաւորապէս գրական կողմերը:

«Ես կարծում եմ, ասում է հեղինակը, որ այդ ուրու-
գէները կը լինեն որոշ հակակշիռ պամֆլետների այն առատու-
թեան, որ գրում են մեզ մօտ ամեն մի փոքր ի շատէ աչքի
բնկնող հասարակական գործիչի մասին: Այդպիսի գործիչներ
մենք քիչ ունենք և նրանց գործունէութեան արդիւնքը մեծ չէ,
չնորհիւ ոչ միշտ բարեյաջող պայմանների, որոց մէջ վիճակուած
է նրանց գործել: Ես ցանկանում էի ընդգծել գործիչների ար-
ժանիքները և այդպիսով ժողովրդականացնել այն բոլոր բարին,
ինչ որ աշողունեց դրանց կատարել իրանց դժուար ճանապարհի
վրայ»:

Այդպիսով այս գրքոյկի ընթերցանութիւնը վերակենդա-
նացնում է ընթերցողի յիշողութեան մէջ մեր մօտ անցեալի
ծանօթ գէմբերը, որոնց մարդկային բնութեան յատուկ պակասու-
թիւնները արդէն մոռացուած են, մինչդեռ բարի գործերը մնա-
ցել են: Գ. Արծրունին, Գ. Ջանչեանը, Գ. Տէր-Ստեփանովը, Պ.
Իզմայլովը միացած Ծերեթելիի, Էրիստովի, Կազբէլի, Բարաթա-
շվիլիի և այլ վրացի գործիչների հետ, կարծես ասում լինէին.
«միգնից իւրաքանչիւրը գործելով թէ իր ցեղակիցների և թէ
ընդհանուր հասարակական կեանքում, մեր ոյժերի չափ նպաս-
տում էինք մեր ընդհանուր հայրենիքի առաջադիմութեան»:

Այդ գրքոյկը թերթելիս պէտք է ցաւենք, որ թուրք ինտե-
լիգենցիան դեռ ևս մինչև այսօր չէ կարողացել իր միջից հանել
հասարակական շահերին նուիրուած ինտելիգենտ ոյժեր: Գրքոյ-
կի մէջ մի քանի էջեր են նուիրուած նաև Լերմօնտովին, մի
քանի տողեր Գրիբօեդովին, Պուշկինին և ուս այն գրողներին,
որոնք զբաղուել են Կովկասով: Ութը տարուան ընթացքում
(1892—1900) «НОВ. ОБОЗР.» թերթում ցիրուցան լոյս տեսած
համառօտ կենսագրական այս ակնարկները այժմ մի գրքոյկի
մէջ ամփոփելով հեղինակը, կարելի է ասել, մեր Կովկասեան
աղքատիկ հասարակական բուրաստանի անթառամ ծաղիկների մի
փունջ է կապել և այդպիսով միջոց է տուել ընթերցողին համե-
մատել իւրաքանչիւր գրական ծաղիկ ինքնորոյն գեղեցկութիւնը:

Լ. Ս.

6) ՍՄԲԱՏ ՇԱՀԱԶԻՋԵԱՆ. «Թիոդօրիւններ վարդաւանց օտոյ
առիթով»: Մոսկուա, 1901, 66 էրես, գինը 75 կոպէկ:

Հինգերորդ դարը մեր ամբողջ պատմութեան մէջ միակ
փայլուն կէտն է, որի վրայ բնեռուած է եղել մի չարք սերունդ-

Ներքի հիացմունքը: Դա այն դարն էր, երբ մենք գուրա եկանք ասիական վայրենություն խաւարից: Մենք ունէինք լեզու, բայց զիր ու գպրութիւն չունէինք. մենք, ուրեմն, կիսատ մարդիկ էինք: Մերօրս տառեր հնարեց մեզ համար, Սահակը գպրոցներ բացեց: Մայրենի լեզուով գրականութիւն ստեղծուեց, որ և կենդանացրեց մեզ: Մենք ոչ միայն սովորում էինք, այլ և սկսեցինք զոհուել գաղափարի համար: Կատարելապէս հասունացանք իբրև ազգ: Մերօրս այբուբէնը և Սարապի արիւնահեղութիւնը—անա ուր սկսուեց և ուր ամբասնդուեց վերածնունդ ազգայնութիւնը, հինգերորդ դարի այդ ամենապայծառ ծնունդը:

Նոր անցած դարի կէսից, երբ մեր մէջ ծնուեց աշխարհիկ և աշխարհաւար գրականութիւն, երբ մեր կրակոտ երիտասարդութիւնը սկսեց հայութեան մէջ իդէալներ որոնել, հինգերորդ դարը լուսատու աստղի պէս բարձրացաւ մեր խաւար ու ոգւալի անցեալի մէջ: Մենք սկսեցինք պաշտել այդ դարը. հրապարակաօր, պատմաբանը արժարժում էին հինգերորդ դարի անցածն ու դարձածը մի անսահման հիացմունքով: Հազիւ թէ այն ժամանակների բանաստեղծներից մէկը փորձած չը լինի երգել Վարդանին և նրա գործը: Պ. Շահաղիգեանը, այդ բանաստեղծներից մէկը, նոյնպէս իր ոգևորութեան ժամերից շատ է նուիրել հինգերորդ դարին: Նրա «Լեոնի վշտի» և այլ բանաստեղծութիւնների մէջ, որոնք հրատարակուեցան 1865 թուին, հինգերորդ դարի հայ կիներ, Եղիշէն, Վարդանը երգուած են իբրև ազգային իդէալներ, իբրև մեծ նախնիքներ, որոնց հետևելով պիտի գնայ հայը, եթէ նա չէ ուզում արտաբնական լինել առաջագիմուդ ազգերի ընտանիքից:

Երեսուն և հինգ տարի անցնելուց յետոյ բանաստեղծը գալիս է իր «Յիշողութիւններով» նորից խօսելու հայոց պատմութեան ամենանշանաւոր չրջանի առիթով: Այժմ այլևս քընարով չէ նա խօսում ընթերցողի հետ. «Յիշողութիւնները» արձակ-հրապարակախօսական մտածողութիւններ են. և զրանց մէջ մենք տեսնում ենք նոյն «Լեոնի վշտի» հեղինակին, նոյն 60-ական թուականների բանաստեղծին:

Նոր բան այս նոր հրատարակութեան մէջ պ. Շահաղիգեանը համարեա չէ ասում: Պատմական հետազօտութիւն չէ այդ գրութեքը. նա չէ ձգտում լուսաբանել ամբողջ հինգերորդ դարը, պատկերացնել նրա մտաւոր-գաղափարական շարժումը բոլոր մանրամասնութիւններով: 59 երևաններից բազկացած մի տետրակի մէջ հազիւ թէ կարելի էլ լինի մի այդպիսի ծրագիր գլուխ բերել. և բացի դրանից պ. Շահաղիգեանը հինգերորդ դա-

րի վերաբերմամբ մի ոգևորուած բանաստեղծ է, ուստի և չէ կարող սառնասիրտ ուսումնասիրողի դիրք բռնել և քննել ու վերլուծել պատմական այն յիշատակարանները, որոնք նկարագրում են մեր կեանքի այդ նշանաւոր շրջանը:

Ոչ, Հետազոտութեան, ուսումնասիրութեան տեսակէտից չը պէտք է նայել այս գործին: Իբրև երեսուն և հինգ տարի անփոփոխ մնացած Լեոն՝ պ. Շահաղիզեանը վերցրել է կրօնական մեծ պատերազմի մի քանի բնորոշ հանգամանքները, արծարծել և լուսաբանել է նրանց մեր ժամանակակից կեանքի տեսակէտից: Խօսելով հինգերորդ դարի մասին, նա յաճախ թողնում է այն հին ժամանակը և դիմում է մեր օրերին, շօշափում է դպրոցական, գրական խնդիրներ, կանգ է առնում մայրենի լեզուի ահագին նշանակութեան վրայ և խրատներ է տալիս, յորդորում է, ընդգծում է ժամանակակից հայի արատները, մոլորութիւնները: Դեռ 60-ական թուականների սկզբում, Լեոնը, ճանապարհուկով հայրենիք, տեսնում էր դպրոցական յետադիմութիւն, գծում և անդգայ մեծատուններ, տեսնում էր հայ կնոջը՝ մոռացած իր մայրենի լեզուն, իր երեխաների դաստիարակութիւնը յանձնած խորթ, անհարազատ ձեռքերի: Այսօր էլ, երբ բանաստեղծը իջնում է մեր իրականութեան ասպարէզը, նոյն պակասութիւնները, նոյն ցաւերն են դուրս գալիս նրա առաջ: Դա ցոյց է տալիս, թէ՛ սրբան անդգայ ենք մենք, սրբան անբարեխիղճ մեր պարտաւորութիւնների վերաբերմամբ: Երեսուն և հինգ տարուայ ընթացքում մենք այնքան քիչ ուղղուեցինք, որ այսօր էլ պիտի ուտենք նոյն յանդիմանութիւնները, որոնք կարդացւում էին 60-ական թուականներին: Ո՛րքան շատ են մեզանում «մոռացուած խօսքեր»...

Ոչ դք չէ կարող ասել թէ կրկնել այդ «մոռացուած խօսքերը» հարկաւոր չէ: Ընդհակառակն, մեզ պէս մոռացկոտ, անպարտաճանաչ ազգին անհրաժեշտ է անդադար յիշեցնել այն, ինչ որ չը պէտք է երբեք մոռացուի: Եւ պ. Շահաղիզեանը յիշեցնում է. նրա «Յիշողութիւնները» չը պէտք է հասկանալ այն մտքով, թէ նա պատմում է իր գլխով անցած-գնացածը. ոչ, պ. Շահաղիզեանը միայն յիշեցնում է: Հինգերորդ դարի հանգամանքների մէջ նա խօսեցնում է մեր օրերը, ներկան: Կարգացէք, ընթերցող. այդ սակաւաթիւ էջերի մէջ դուք կը գտնէք խելացի մտքեր, անուրանալի ճշմարտութիւններ: Թո՛ղ հայ մայրը ամենայն ուշադրութեամբ սովորէ այն կտորները, որոնք իրան են վերաբերում: Հայ ուսուցիչը, հայ հոգեւորականը, հայ անբարեխիղճ մեծատունը կը գտնեն այդտեղ ցուցմունքներ, թէ

ինչպէս պէտք է լինել՝ հինգերորդ դարի գաղափարական հայր-
արժանի ժառանգ լինելու համար...

Գիշերը գրուած է պ. Շահաղիգեանին յատուկ աշխոյժ լե-
զուով և կարդացւում է հետաքրքրութեամբ:

Լ.

ՆՈՐ ՍՏԱՑՈՒԱԾ ԳՐՔԵՐ

- 1) Գիւտ ա. քահ. Աղանեանցի «1901 թ. Պատի օրացոյց»
գինը 50 կոպ.:
- 2) Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի դիւանատնից՝ իբրեւ նոր տա-
րուայ շնորհաւորութիւն Նորին Վեհափառութեան կողմից՝
«1901 թ. օրացոյց», 2 օրինակ, փառակազմ:

«Մուրճ» ամսագրի խմբագրութիւնը խնդրում է հեղինակ-
ներին և թարգմանիչներին ուղարկել իրանց աշխատութիւնները,
որոնց մասին կ'աշխատի մատենախօսական նկատողութիւն-
ներ տալ: